

הוראת מגילת רות

פרק ד וסיכום (2 שיעורים)

מפת הלמידה :

הבנת פשר המעמד בשער העיר, והסיבה לכך שהוא פומבי.	פסוקים א-יב
לידת הילד- מילוי החוסרים תרגולים : כינוי, מילה מנחה	פסוקים יג-יז
אילן היוחסין	פסוקים יח-כב
סיכום : הדמויות במגילה	
<ul style="list-style-type: none"> - מה למדנו? (תוכן) - מה למדנו לעשות? (מיומנות) - קול אישי 	
מבט אל החסד וביטוייו במגילה :	
<ul style="list-style-type: none"> - המילה 'חסד' - השוואה בין דמויות (תרגול : ביסוס טענה) - חסד אישי מול חובה חברתית (תרגול : ביסוס טענה) 	

מפת הצבעים :

הקשר אישי והקשר רחב	הצעת הוראה	מיומנות- הקניה	פרשנות מלווה	רקע- מצוות התורה
------------------------	------------	----------------	--------------	---------------------

פתיחה

הקריאה בפרק תתחלק לשלושה חלקים
 א - יב פעולות בעז לגאולת השדה ולנישואים עם רות
 יג-יז נישואי בעז ורות ולידת בנם
 יח - כב רשימת היוחסין מפרץ ועד לדוד מלך ישראל

בפרק ד מעגלים נסגרים :

פרק א פתח בתיאור של שכול ואלמנות. פרק ד מתאר נישואים ולידה.
 בפרק א מתקבלת נעמי על ידי נשות העיר בשאלה - הזאת נעמי? נשות העיר מתעלמות מרות העומדת לצידה. בפרק ד מברכות נשות העיר את נעמי על התינוק שנולד לרות ומשבחות את רות על מסירותה לחמותה.
 השינוי שחל מפרק א לפרק ד התרחש בזכות החסד שעשו הדמויות במגילה. נעמי, בעז ורות.

פרק ד פותח במעמד פומבי שיזם בועז, בו הגואל ויתר על זכותו לקנות את השדה ובעז הצהיר על כוונתו לגאול ולשאת את רות. בועז נישא לרות, ונשות העיר קוראות לבן הנולד להם בשם. המגילה נחתמת ברשימת תולדות פרץ ומסתיימת בדוד המלך.

נמקד את הלמידה בצעדים שנקט בועז להקמת שם למשפחת אלימלך ולקבלתן של רות ונעמי כחלק מקהילת בית לחם. נלמד על נישואי בעז ורות, ועל ההסכמה לה זכו נישואים אלו בקרב העם ובקרב נשות העיר.

נסכם את הלמידה באמצעות התבוננות במושג החסד: ניעזר בכלי של השוואה בין הדמויות כדי לאפיין את החסד במגילה. נאסוף מתוך המגילה דרכים שונות של חסד, ונבחין בין "צדקה" לבין "צדק חברתי".

דגשים בהוראת פרק ד

מיומנויות: אפיון דמות (באמצעות השוואה בין דמויות) ביסוס טענה בכתובים מושגים: סוגים של חסד, אילן היוחסין של דוד המלך

מהלך

פסוקים א-יב

נקרא את הפסוקים.

בועז הזמין את זקני העיר ואת הגואל (קרוב המשפחה), והציע לגואל לקנות את חלקת השדה ששייכת לאלימלך. לאחר שהגואל הסכים לרכוש את השדה הוסיף בועז וכרך את קניית השדה בנישואין לרות בגלל המטרה המשותפת - להקים שם המת על נחלתו: "בְּיוֹם קְנוֹתָךְ הַשְּׂדֵה מִיַּד נְעָמִי וּמֵאֵת רֹת הַמּוֹאֲבִיָּה אֵשֶׁת הַמַּת קָנִיתָ לְהָקִים שֵׁם הַמַּת עַל נַחְלָתוֹ" (ה). הגואל הסכים לבקשתו הראשונה של בעז שייקנה את השדה. כאשר בעז דרש שהגואל ינישא לרות, נסוג הגואל מן העסקה וסירב להינשא לרות. הצגת הקנייה בשני שלבים מלמדת שהגואל היה מעוניין בשדה ובעל אמצעים כדי לרכוש אותו אלא שהצורך להינשא לרות הרחיק אותו מרכישת השדה. לפי פירוש 'דעת מקרא' הגואל סירב משום שהיה נשוי ולא רצה להכניס לביתו אישה נוספת, או משום החשש שלו לשאת מואבית.¹ את המחלוקת לגבי נישואין למואבית הזכרנו בהנחיה להוראת פרק א. מסתבר שהמחלוקת הזו לא הוכרעה בבירור במשך שנים רבות. הגואל חשש מנישואין לאישה ממוצא מואבי, ואילו בועז קיבל את ההלכה המתירה נישואין לאישה מזרע מואב.

מכיוון שלגואל אליו פנה בעז הייתה זכות קדימה לרכישת הקרקע הוא נדרש לעשות מעשה של שליפת נעל כביטוי לויתור על העסקה הכפולה. בועז הצהיר בפני הזקנים על כוונתו להינשא לרות והכריז עליהם כעדים לנישואים אלו. בעז זכה לברכתם של העם והזקנים: "יִתֵּן ה' אֶת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֵל בֵּיתְךָ כְּרַחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׂתֵיָהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעָשָׂה חֵיל בְּאֶפְרָתָה וּקְרָא שֵׁם בְּבֵית לָחֶם" (יא).

¹ " ויאמר בועז ביום קנותך השדה מאת נעמי ומאת רות המואבית - דע לך כי בעת שאתה קונה את השדה מאת נעמי, אתה קונה אותו גם מיד רות המואבית, ואתה חייב לגאול גם את רות... להקים שם המת על נחלתו - כשהנחלה שממה אין איש שם ליבו אליה, אבל כשהנחלה מעובדת ואשת המת נשואה לגואל - מזכירים גם את שם המת בקשר עם השדה, כלומר: מטרת הקניין היא להקים שם המת על נחלתו..."

ויאמר הגואל לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי - ... הגואל היה נשוי לאשה, ואינו רוצה להכניס אישה נוספת לביתו. פירוש אחר: לא אקח מואבית האסורה לבוא בקהל... גאל לך אתה את גאולתי - גאל וקח לך אתה את כל אשר היה עלי לגאול...." (פירוש דעת מקרא לפסוקים ג-ו).

בקריאת הפסוקים נסמן את הביטויים הרבים בפסוקים המלמדים על כך שהמעמד התקיים באופן פומבי ולעין כל: המעמד מתקיים בשער העיר, בנוכחות עשרה אנשים מזקני העיר המשמשים כעדים. בועז פנה אל הזקנים ואל הנוכחים הנוספים וביקש מהם לאשר את העסקה, והקהל בירך את הנישואין. בדבריו של בועז לקהל (פסוקים ט-י) הוא הסביר בפומבי את מטרתו בקניית השדה ובנישואיו לרות: אמנם אין כאן ייבום ממש, אבל המטרה משותפת - להקים שם המת על נחלתו. בעז מעוניין שנישואיו לרות וכוונתו להקים את שם המת באמצעות נישואים אלו יקבלו הכרה פומבית. ייתכן שבעז מעוניין בהכרה פומבית זו בשל החשש הקיים מנישואים לאישה ממוצא מואבי שהתגירה. הפומביות של המעמד "מכשירה" את רות ונעמי ובהמשך גם את הילד שיולד.

הצעת הוראה:

נקרא קטע קצר מתוך מאמרה של ד"ר יעל ציגלר:

"בניגוד לגואל, ההחלטה האצילית של בעז לקיים את נוהג המעין-ייבום ולשאת את רות לאישה נובעת מתחושה עמוקה של אחריות. זהו הרעיון העומד בבסיס נישואי המעין-ייבום של בעז לרות. הדבר מדגיש את אהבת האחר של בעז המדריכה אותו כאשר הוא מתמודד עם משימה קשה לביצוע.

חוסר האנוכיות המדהים של בעז משקף את חוסר האנוכיות של רות. בדומה לרות, בעז מוכן לשלם מחיר כבד, לוותר על שמו הטוב, ואפשר שגם על מצבו הכלכלי, בשביל לבצע את החסד הנדרש עבור אלמנת קרוב משפחתו המנוח. האיחוד בין שני אנשים כה ייחודיים המצטיינים באהבת הזולת שלהם ובנדיבות ליבם נועד להביא ליצירת שושלת מלכים המסורה לנתינים ולא לצרכים האישיים של בני המלוכה".

(מתוך "מגילת רות ונישואי ייבום", אתר תנך הרצוג)

השלימו את הטבלה:

איזה ערך מאפיין גם את בעז וגם את רות?	באיזה אופן הוא בא לידי ביטוי אצל בועז?	באיזה אופן הוא בא לידי ביטוי אצל רות?

פסוקים יג-יז

בעז נישא לרות, ונולד להם בן.

ננחה את התלמידים לציין מה מאפיין את תיאור לידת הילד: במה התיאור מיוחד, במה מתבטאת השמחה.

נשות העיר שהופיעו בסוף פרק א, חוזרות ומופיעות כאן - הפעם הן מצליחות לשמוח שמחת אמת עם נעמי. הנשים בירכו את נעמי: "בְּרוּךְ ה' אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וַיִּקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל" (יז). הן פרסמו את לידת הילד: "וַתִּקְרָאנָה לוֹ הַשְּׂכֵנֹת שֵׁם לְאִמֵּר יֶלֶד בֶּן לְנַעֲמִי וַתִּקְרָאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אָבִי יְשִׁי אָבִי דָּוִד" (יז). בכך מתמלאים החוסרים שתיארנו בפרק א: החוסר

הכלכלי מתמלא, משום שרות נישאה לאדם מכובד ובעל רכוש. לידת הבן ממלאת את החוסר המשפחתי, ואילו ברכתם של אנשי בית לחם, ושל השכנות בפרט, מלמדת על השייכות המחודשת של נעמי אל המקום ואל הקהילה.²

תרגול: הכינוי "הגואל"

בפרק ב קנינו כלי: כינוי.

נשתמש בו בפרק ד:

לגואל – שסירב לגאול - אין שם, הכתוב מכנה אותו "גואל" או "פלוני אלמוני".

מסביר רש"י (ד, א): "פלוני אלמוני. ולא נכתב שמו לפי שלא אבה לגאול".

נקיים דיון על הכינוי:

○ לדעתכם, למה התנד לא נוקב בשמו של "הגואל"?

○ לאור סירובו של האיש לגאול, מה משמעותו של הכינוי "הגואל"?

תרגול: מילה מנחה

המילה המנחה בפרק ד היא המילה "שם" (7 פעמים בפסוקים ה, י [פעמיים], יא, יד, יז [פעמיים]).

בתחילת הפרק מופיע המילה בתוך הצירוף "להקים שם המת" – לזכור את המת.

הביטוי "לקרוא שם" מופיע שלוש פעמים, בפעמיים הראשונות משמעותו היא פרסום לאדם הנושא את השם בעקבות

הצלחתו.³ בועז, שעמל כדי להקים שם המת, זכה ששמו ייזכר.

בפעם השלישית – "וַתִּקְרָאָהּ שְׁמוֹ עוֹבֵד" (יז) – משמעותו היא קריאת שם לילד.

ננחה את התלמידים למצוא את המילה המנחה ואת הצירופים השונים שלה, נסביר אותם.

נקיים דיון על המילה המנחה ועל תרומתה לרעיון המרכזי של הפרק: החסד שבהקמת שמו של המת.

פסוקים יח-כב

המגילה נחתמת ברשימת תולדות פרץ, שהוא אחד מראשי המשפחה של בעז. הרשימה מתחילה בפרץ ומסתיימת בדוד: "וְאֵלֶּה

תּוֹלְדוֹת פֶּרֶץ פֶּרֶץ הוֹלִיד אֶת חֲצֵרוֹן... וְשִׁלְמוֹן הוֹלִיד אֶת בְּעֵז וּבְעֵז הוֹלִיד אֶת עוֹבֵד. וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת יִשָּׁי וְיִשָּׁי הוֹלִיד אֶת דָּוִד"

(יח-כב).

הצעת הוראה

ננחה את התלמידים לשרטט את אילן היוחסין המתואר בפסוקים יח-כב, לסמן דמויות שהם מכירים ולכתוב ליד שם הדמות

את מה שהם יודעים עליה. דוד המלך הוא הנין של בועז ושל רות: נשאל אילו תכונות ירש מהם, ובמה תכונות אלו חשובות

למלך ישראל.

נזכיר את המסורת על-פיה חג השבועות הוא יום פטירתו של דוד המלך. זו אחת הסיבות לכך שמגילת רות נקראת דווקא

בשבועות.

² על השינוי שעברו נשות בית לחם כדאי לקרוא במאמרה של הגב' יונה בר מעוז "לפרוץ את מעגל האדישות" [כאן](#).

³ רש"י לפסוק יא: וקרא שם - כלומר יגדל שמך:

מלבי"ם לפסוק יד: "יקרא שמו בישראל, יהיה מגדולי ישראל ומאנשי שם".

סיכום

1. המיומנות המרכזית אותה תרגלנו היא הלמידה מדמויותיהן של נעמי, רות ובוועז. נציע לסכם הן ברמת התוכן והן ברמת המיומנות, למשל:
התלמידים יבחרו אחת משלוש הדמויות, יציגו מאפיינים של הדמות ויבססו אותם בפסוקים, וכן ימנו את הדרכים בהם עשו שימוש כדי למצוא את המאפיינים.
לחילופין, נציג לתלמידים כלים שהכרנו (כגון כינויים, מילה מנחה, השוואה בין דמויות). ננחה את התלמידים לבחור כלים ולהשתמש בהם כדי ללמוד על הדמויות.
2. מכיוון שהמטרה שלנו היא להפנים וללמוד מהדמויות, חשוב לסכם את הלמידה גם בשאלת קול איש, למשל:
 - איזה מהמאפיינים שהצגת היה יכול להיות משמעותי עבורך היום? הסבר/הסבירי את בחירתך.
 - איזו תובנה מתוך מגילת רות הייתה יכולה להיות משמעותית או מועילה בסיטואציה מורכבת בה נכחת בעת האחרונה?

מבט אל החסד וביטוייו במגילה

"אמר רבי זעירא: מגילה זו אין בה לא טומאה ולא טהרה, ולא איסור ולא היתר. ולמה נכתבה? ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים" (רות רבה, פרשה ב).
מרכזה של מגילת רות הוא החסד. נקדיש את השיעור המסכם להתבוננות בחסד כפי שהוא בא לידי ביטוי במגילה, ולאור המגילה- גם בחיינו. נשאל מה מוסיפה לנו מגילת רות בהבנה של החסד.

1. המילה "חסד" במגילה

המילה "חסד" מוזכרת במגילת רות שלוש פעמים: פרק א פסוק ח, פרק ב פסוק כ, פרק ג פסוק י. נפנה את התלמידים אל הפסוקים. ננחה אותם להסביר את ההקשר: מי עושה את החסד, לאילו חסדים מתייחס הפסוק. באמצעות ההתבוננות בפסוקים נזכר בהיבטים שונים של עשיית חסד במגילה.

2. השוואה בין דמויות במגילה

מספר צמתים במגילה נוצרת השוואה בין דמויות שרוב המשותף ביניהן. רות וערפה שתיהן כלותיה של נעמי, שתיהן אוהבות אותה, שתיהן מלוות אותה בחזרה לארץ. ערפה מחליטה לחזור למואב ורות לדבוק בנעמי.
בעז והגואל שניהם קרובים של אלימלך, לשניהם הזכות לרכוש את השדה. הגואל מוותר על זכותו כאשר הוא מבין שמימוש הזכות כרוך בנישואים עם רות. בעז נושא את רות לאישה.
בשני המקרים אחת הדמויות היא דמות מרכזית במגילה (רות, בעז) ואנחנו מרבים לשמוע על פעולותיה בעוד הדמות השנייה מופיעה בסיפור לפרק זמן קצר והיא למעשה דמות משנית בסיפור שהמידע עליה מועט.

נשים לב לזוגות: בפרק א ההשוואה בין דמותה של רות לדמותה של ערפה מאירה את דמותה של רות. בפרק ד ההשוואה בין דמותה של בעז לדמותה של הגואל מאירה את דמותה של בעז.
ערפה והגואל בוחרים באפשרות הצפויה וה"רגילה", זו שאנשים רבים היו בוחרים בה (ואנחנו!...). דווקא הבחירה שלהם מאירה את הבחירה של רות ובוועז: ערפה חזרה לשדה מואב - זו בחירה נכונה והגיונית - הבחירה שנעמי עצמה המליצה עליה. לעומתה, רות בחרה לעשות את הדבר היוצא מגדר הרגיל וללוות את חמותה.

כך גם בחירתו של הגואל: הגואל לא רצה לסכן את רכושו, ביתו או מעמדו - המגילה לא מבקרת אותו על בחירתו, אך ההשוואה בינו לבין מעשהו של בועז ממחישה באיזו מידה הבחירה של בועז מיוחדת ויוצאת דופן.

תרגול: ביסוס טענה בכתובים

"אין לומר שהדמויות המשניות הן שליליות. להפך, מעשיהם נראים כעשויים בדין ובהתאם לנוהל המקובל בחברה... שלוש הדמויות המרכזיות - נעמי, רות ובוועז – עושות את מעשיהן שלהן לפני משורת הדין" (יהודה קיל, ["על מגילת רות"](#)). הדגימו את טענתו של יהודה קיל: הציגו זוג אחד של דמויות, והשוו את מעשיהן של הדמויות. במה תורמת הדמות המשנית להבנת מעשיה של הדמות הראשית? הסבירו תשובתכם.

3. חסד במגילה - מצוות החסד וחסד מבחירה

מגילת רות מציגה שני סוגים של התייחסות של חסד לעני או לנזקק:

חסד שנעשה כחלק ממצוות התורה במסגרת מצוות או נוהגים מחייבים (כמו מצוות הלקט והשכחה של העניים בשדות בעלי האחוזה, אחת ממתנות העניים, וכן הנוהג לגאול את השדה ואת האלמנה): כאן העני לא תלוי ברצון של הנותן לעשות איתו חסד, אלא מקבל את המגיע לו מתוקף כללים מוגדרים, ומי שבחר לא לתת - עובר עבירה.

וחסד מבחירה (לפנים משורת הדין) - אנשים שבחרים לעשות חסד נוסף מרצונם החופשי, חסד שאינו מעוגן במחויבות או בכללים כלשהם (למשל: ההליכה של רות עם נעמי, הארת הפנים של בועז כלפי רות וההנחיה שלו שרות תוכל גם ללקוט בין העומרים ולאכול עם הקוצרים). החסד הוא בד"כ נקודתי ואישי, ונותן מענה לבעיה ספציפית.

חסד מבחירה מבטא את נקודת הרצון האישית של הנותן, הן בעצם הערנות שלו לצורך של הזולת והן בנכונות לתת מזמנו ומכוחותיו למען הזולת למרות שאינו חייב בכך. החסד הנובע ממצוות התורה חסר פן זה. מאידך, לחסד החופשי אופי נקודתי ואקראי ופעמים רבות הוא אינו מספק את הצרכים הרבים. לעומתו, החסד הנובע מקיום מצווה מבסס כללים שיוכלו לדאוג לכלל העניים בחברה באופן שאינו תלוי ברצונו הטוב של מאן דהו. הוא מכוונת לתיקון חברה, ותיקון חברה מבוסס בין היתר על כללים מחייבים.

חז"ל תקנו מוסדות חברתיים של קופת הצדקה העירונית שגובים אליהם כסף אפילו בכפיה (בבא בתרא דף ח). בכך בטאו חז"ל את החובה של החברה (ולא של האדם הפרטי) לדאוג לנזקקים שתוכה. גם במציאות של זמננו ישנו מתח בין ההיבטים הוולנטריים והאישיים של החסד, לבין ההיבטים של "צדק חברתי" העוסקים במנגנונים חברתיים שעובדים על פי כללים וחוק.⁴

⁴ בלימוד חומש דברים (בחומר הלימודים של כיתה יב) עתידים התלמידים לפגוש ביחידת ["פתוח תפתח"](#). גם שם נידונים עקרונות בנתינת צדקה.

הצעת הוראה

נאסוף מהמגילה דוגמאות של עשיית טוב,

נחלק אותן לשתי קבוצות, וננחה את התלמידים לאפיין כל אחת מהקבוצות:

קבוצה ראשונה:

- "ותאמר רות אל תפגעני בי לעזבך לשוב מאחריך" (א, טו)
- "גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ... ויצו בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה" (ב, יד-טו)
- "ותוצא ותתן לה את אשר הותרה משבעה" (ב, יח)

קבוצה שנייה:

- "ותלך ותבוא ותלקט בשדה אחרי הקצרים" (ב, ג)
- "ופרשת כנף על אמתך כי גאל אתה" (ג, ט)
- "ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת הַמַּת קנית להקים שם הַמַּת על נחלתו" (ד, ה)

נתן לקבוצות שמות: "חסד מבחירה" לעומת "חסד מתוקף מצווה",

נשאל: מהם הרווחים ומה המחירים של כל אחת מהדרכים לעשות טוב? מה עוזר יותר לשיקומו של העני? ולתחושה הטובה שלו? מתי הנותן יותר מחובר למעשה: כאשר הוא יוזם את הנתנה (למשל נותן מטבע לנזקק ברחוב), או כאשר הוא נותן משום שהוא מצווה לתת?

נשאל: מה משמעות העובדה שהמגילה מציגה לנו את שני סוגי עשיית הטוב, זה לצד זה? נוכל להמשיך ולחשוב על דוגמאות לשני הסוגים מתוך המציאות המוכרת לנו היום.

תרגול: ביסוס טענה בכתובים

"מתן הסיוע לנזקקים הינו ערך מכונן ביהדות. סיוע זה צריך להינתן בשילוב של סיוע ממוסד [על פי מצווה התורה]... ושל סיוע אישי... וולנטרי". (יוסי לונדין, סוגיית הצדק החברתי במסורת היהודית)

1. ע"פ הכותב, מהן שתי הדרכים לסיוע לנזקקים?
כתבו יתרון של כל אחת מהדרכים.
2. הציגו דוגמא מתוך מגילת רות לכל אחת מהדרכים.
לכל דוגמא צטטו פסוק מתאים והסבירו בלשונכם.